

տուածապաշտութեան՝ և յընտիր վարս, զարիութիւն ի հանդէս վշտաց. ուստի ասաց «արդարացոյց», 1. Եւ հինգերորդ՝ փառաւորութիւն, զի տեսանելով յայսոսիկ հաստատեալ՝ փառաւորէ յանանց կեանս հոգւով և մարմնով ի փառս իւրոյ Եստուածութեան: Ըստ այսմ իմա ինձ և զհաստատելոցն ի շնորհոյ. բայց սոքա միջնորդութեամբ շնորհաց, իսկ նոքա անընդմիջաբար կոչեցեալք ի փառս. ըստ այսմ ընտրեաց Եստուած զերանելիս, վասն այնորիկ ասաց, «որ ընտրեաց», 1. Ընտրելոցն Եստուծոյ պատերազմ մեծ է ընդ աշխարհի, մարմնոյ, և սատանայի, ըստ առաքելական բանին՝ թէ, «կերակուր նորա ընտիրքն», 1. Օհ ջան մեծ է սատանայի կորուսանել զմի ոք յընտրելոց, քան զբիւրաւորս յանընտրելոց. վասն որոյ զբոլոր ուժգնութիւն իւր գոն գործէ թափել ի վերայ նորա, զի յաղթեալ յաղթեսցէ և պարծեսցի ընդ չարութիւն իւր. ընդ որ սաստիկ պատերազմօք ընդդիմանան ընտրեալքն, զի յաղթեալ հալածեսցեն, և ամօթալից ի փախուստ ընկրկեսցեն, որով երեսցին առաւելապէս սիրողք Եստուծոյ, և կատարողք կամաց նորա, որով և վարձուցն ակն կալեալ մեան՝ երանութեանն յԵստուծոյ. զոր պատրաստեալ պահի նոցա յամենաբարի արարչէն յըշտեմարանն արքայութեան երկնից. ըստ այսմ ապա յարէ՝ և ասէ, «երանելի», 1. Ոչ ոք կարէ ընկալնուլ զփոխարէնն գործեցեալ առաքինական վաստակոց՝ մինչ է ի մարմնի, այլ դանձեալ ունի ի յերկինս, միւսանգամ զալստեանն Եստուծոյ. վասն զի վարձք առաքինական գործոց՝ հայեցողական տե-

սութիւն է Եստուածային. և ոչ ոք կարէ տեսանել զնա հայեցողական տեսութեամբ ի կեանս յայս, որպէս ասաց Եստուած Սովսէսի՝ «ոչ ոք կարէ տեսանել զերեսս իմ՝ և ապրի», 1. ուր ասէ մեծն Վարդան, Մեկ. Ելից. գլ. ԼԳ. Ոչ թէ չկամիմ ասէ, այլ դու ոչ կարես. և զի՝ մի՛ տրտմեսցի պակաս գոլով, ասէ, և ոչ այլ ոք մարդ այժմու կենօքս և յաշխարհի», 1.

Եւ Տէրն մեր ասէ, «Իբրեւ ոչ եթէ շայր ուրուք տեսեալ իցէ, եթէ ոչ որ Էն յԵստուծոյ, նա ետես զշայր», 1. Եւ Յով. հաննէս աւետարանիչն գրէ. Ե. 98. «Եստուած ոչ ոք ետես երբէք, բայց Միածին Որդի, որ է ի ծոց շօր. նա պատմեաց մեզ», 1. Եւ դարձեալ Ե. թղթ. Գ. 12. «Եստուած ուրուք երբէք չիք տեսեալ», 1. Եւ Պօղոս գրէ Տիմ. գլ. Օ. 16. «Ոչ ոք ետես ի մարդկանէ. և ոչ տեսանել կարող է», 1. ուր ասէ մեկնիչն, «զյայտնի տեսութիւն էութեան նորա ոչ ոք ի մարդկանէ ընկալաւ, և ոչ իսկ կարող է ոք այսպէս տեսանել, ցորչափ ի մահկանացու կեանս է. կարգ նախախնամութեանն Եստուծոյ ի հանդերձեալ յանմահ կեանս պահեաց զայն տեսութիւն՝ շնորհօք միայն, և ոչ բանաւոր մտաց կորովութեամբ», 1. Բայց աստանօր Կարոլոս Պիլուարդ ասէ յիւրում Եստուածաբանութեան, ի մէջ բերեալ զտեսիլս սրբոցն Պօղոսի և Սովսիսի. «Երաւ ի թէ ոչ էր տեսեալ սուրբն Պօղոս զէութիւնն Եստուծոյ, զեւորհուրդս Երրորդութեան և մարդիղութեան, այլ միայն հաւատովն էր ծանուցեալ, կարէր զնոցանէ ճառել, 1. և զկնի ասէ, հաստատի բանիւ Թովմայի, և սրբոյն Օգոս-

տինոսի. որպէս եղև Մովսէս առաջին վարդապետ Հրէից, նոյնպէս և Պօղոս եղև առաջին վարդապետ հեթանոսաց, ապա պատշաճ էր տեսանել նոցա զաստուածային էութիւնն, և խորհրդոցն լինել ականատես վկայ. որով բարեոք և հաստատուն ուսուցեցն զՀրէայս և զհեթանոսս, : Եւ ներհակ այսմ ասէ Լուդովիկոս Հաբերդ. Եստուածային ստոր. գլ. Ի. Խնդ. Գ. « Եսիցես, ասէ, սուրբն Պօղոս յափշտակեցաւ ի դրախտն մինչև յերրորդ յերկինս, իսկ Մովսէսի խոստացաւ Եստուած ցուցանել զինքնարուն բարին, և խօսեցաւ ընդ նմա դէմ յանդիման, և ոչ ձեռովք և օրինակօք. ապա հայեցողական տեսութիւն շնորհեցաւ նոցա, : »

Պատասխանեմ, ասէ. յայտնի և մեկն վկայութեան անմարթ է դիմադրել զերբութիւնսն. քանզի նախ չէ յայտ, թէ՛ զի՞նչ իցէ երկրորդ երկինքն՝ յոր յափշտակեցաւ առաքեալն. և զի՞նչ անդ լուեալ իցէ. երկրորդ՝ յայտնապէս ասաց Եստուած Մովսիսի, « Ո՛չ կարես տեսանել. զի ոչ տեսանէ մարդ զերեսս իմ, և ապրի, : » ապա Մովսէս ոչ ետես զինքնարուն բարին յիւրում տեսակի, այլ ի մարդկային պատկերի, յորում Եստուած՝ կամ մանաւանդ հրեշտակն փոխանորդ Եստուծոյ. որպէս և գրեալ է Գործոց Ի. 37. 38. « երևէր Մովսէսի՝ և խօսէր ընդ նմա՝ որպէս բարեկամ ընդ բարեկամի՝ բերան ի բերան, և դէմ յանդիման, այլ ոչ երազովք և նմանութեամբք, և նսեմ օրինակօք, որպէս հրով, ամպովք ելն, : » Ուրեմն վարձս առաքինութեան ոչ ոք կարողացաւ և կարող է ընկալնուլ մինչդեռ է ի մարմնի, և յանջատմանն ևս,

որպէս ասէ երանելին Պօղոս Ի. Տիմ. Դ. 8. « Եստուհետե կայ մնայ ինձ արդարութեան գասկն, զոր հատուցէ յաւուրն յայնմիկ արդար դատաւորն, և ոչ միայն ինձ, այլ և այնոցիկ ոյք սիրեցին զյայտնութիւն նորա, : » ուր ասէ մեկնիչն, յաւուր յայնմիկ, ի մեծի և ի յեաին աւուր դատաստանի բովանդակ լրութեամբ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ. իսկ մինչ է ի մարմնի տեսանելով զԵստուած վերացեալբար, վայելէ զառհաւատչեայն երանութիւն վարուցն առաքինական վաստակոց, և ոչ լինի երանեալ՝ այլ երանելի՝ որպէս հրաշային Յակօբ մինչ էր ի մարմնի. վասն այսորիկ գեղեցիկ ասաց « Երանելի, : » Երանելութիւնս երբակի նկատի, յԵստուծոյ, ի հրեշտակաց, և ի մարդկանէ. որ հայի յերբեակ ժամանակս՝ յանցեալն, ի ներկայն, և յապառնին, որ նոյն է յաւիտեան՝ և յաւիտեանս յաւիտենից. ի մարմնի՝ կատարեալպէս ի մարդկանէ. յանջատմանն՝ ի հրեշտակաց և ի մարդկանէ. ի միաւորմանն՝ յԵստուծոյ, ի հրեշտակաց, և յարդար անձանց. հրեշտակքն ըստ բանի մտաց և գործոց. արդարքն ըստ բանի շրթանց և գործոց: Իսկ Եստուած շնորհական տեսութեամբ իւրով, որ է բուն իսկ երանութիւն սրբոց, և արդարոց. զայսոսիկ նկատելով երգէ ցնծութեամբ յասելն « զերանելի հայրապետն, : » ապա կամի անել, ով լուսաւորեալ որդիք նորոյ Սիօնի ներբողական ձայնիւ բարձր արարէք զՔրիստոս Եստուածըն յաւիտենական օրհնեղութեամբ, որ ընտրեաց զսուրբս և զերանելին ի մարդկանէ և ի հրեշտակաց, և զերանելին յիւրմէ, յանանց կեանս՝ առ ի լուսազարդել

զմեզ զմանկունս սուրբ եկեղեցւոյ, մեղ-
րածորան վարդապետութեամբն իւրով,
և հրեշտակային վարուց օրինակաւն. վասն
որոյ յարէ ասելով «ի լուսաւորել զման-
կունս սրբոյ եկեղեցւոյ,,. ըստ Վիտնէ-
սիոսի գործ հրեշտակաց է մաքրել լուսա-
ւորել, և կատարելագործել. և ըստ Աւ-
պերտի՝ երկւք իմանամք զեր իմն, տեսա-
կօք՝ որով ճանաչեսցուք, լոյս՝ յորում
ճանաչին տեսակքն, և զիմաւորութիւն,
որով դարձուցանեմք զմեզ յիմացութիւն
ի վերայ տեսակին: Արդ՝ լուսաւորէ հրեշ-
տակն զիմացականս մեր զարթուցանելով
և պատրաստելով և զառ ի յԱստուծոյ
լոյս առ մեզ բերելով: Վարձեալ փոփոխե-
լով զտեսակս յերեւակայութեան, և բա-
ղադրելով և տարորոշելով, ըստ պահան-
ջելոյ իրին՝ յինքնէն յայտնեցելով. դար-
ձեալ ճառագայթելով ի վերայ այնր տե-
սակաց զլոյս իմացման իւրոյ, զի շարժես-
ցեն զիմացականս մեր: Աւ ևս զարթու-
ցանելով զգիտաւորութիւն հոգւոյն շարժ-
մամբ իմն, զի դարձուցէ զինքն ի վերայ
երեւակայմանց այնց տեսակաց, զորս կամի
հրեշտակն տալ մեզ իմանալ. մաքրեն ի
բաց մերժելով զերեւմունս որք արգելուն
ի մեզ զլուսաւորութիւնն՝ զոր ինքեանք
առնելոց են ի մեզ. ուստի զերիս զայսո-
սիկ մերժեն՝ զտգիտութիւն, զմառախուղս
երեւակայութեան, և զսուտ կարծիս բնա-
կան առաքինութեանց որք ընդ դէմ յայտ-
նութեան հաւատոյ, և կատարելագործեն
այս ինքն յառաջացուցանեն առ բարին:
Աւ զի առաջնորդք, և եպիսկոպոսունք
կամ քահանայք են նմանութեամբ հրեշ-
տակք, յայտնապէս տեսանի ի Յայտնու-
թեան զ. Բ. ուր խօսի զերիցանց՝ Ա-

պիսկոպոսաց՝ առաջնորդաց ասելով «առ
հրեշտակն Ափեսացւոց գրեան որ էր սուրբն
Տիմոթէոս աշակերտ սրբոյն Պօղոսի. առ
հրեշտակն Օմիւռնիոյ՝ որ էր սուրբն Պօ-
ղեկարպոս. առ հրեշտակն Թեատիրոյ՝ որ
էր սուրբն Վարպոս. և այլ ևս առ երիս
առաջնորդս՝ Սարտենտիոյ, Փլատելզեն-
սիոյ, և Աւուդիկայ: Աւ Մաղաքիայիւ
ասէ, Բ. 7. «բերան քահանային զգուշա-
ցին զիտութեան, զի հրեշտակ Տեառն
Ամենակալի է,,. ուր ասէ Առնանել. Մեկ.
Մաղ. անդ. «գեսպան ի մէջ մարդկանց
և Աստուծոյ,,. զի զօրէնս յԱստուծոյ
ուսեալ առ մարդիկ բերէ իբր մունետիկ,
զի զոր ինչ լսէ ի Թագաւորէն՝ զայն ալ-
տաբերէ, և զկամս Թագաւորին պարզա-
պէս յայտնէ, զի ի նմանէ զոչ ինչ յաւե-
լու կամ բառնալ կարէ, զի ոչ է ինքեան
բանն, այլ Աստուծոյ: Այսպէս և քահա-
նայն, բայց ինքն միայն գործէք և միջ-
նորդք, և փոխաբերապէս, զաղաչանս Ժո-
ղովբեան առ Աստուած մատուցանէ, հա-
սուցանէ: Արկրորդ՝ զի որպէս հրեշտակք
սպասաւոր առաջի Աստուծոյ, այսպէս և
քահանայն. և որպէս հրեշտակք միշտ ան-
դադար զովն զԱստուած և սաղմոսն,
այսպէս և պարտի քահանային. և Թէ հե-
տեիլ պարտին հրեշտակաց՝ ճշմարտու-
թեան, պարզութեան, ողջախոհութեան,
մաքրութեան, զի իբրեւ հրեշտակք են ի
մէջ մարդկանց, վարդապետ ի մէջ մարդ-
կանց, հովիւ ի մէջ կենդանեաց. զի քա-
հանայքն սրբագործութեամբ, և ձեռնա-
դրութեամբ են հրեշտակ, ուով զմեծա-
գոյն իշխանութիւնն՝ քան զոր ունին հր-
եշտակք, յԱստուծոյ ընկալան: Արեք
են պաշտօն հրեշտակաց՝ այս ինքն մաքրել,

լուսաւորել և կատարել, այսպէս և քահանային: Բստ այսմ և երջանիկ հայրապետս Յակօբ գոլով քաւող ժողովրդեանն և առաջնորդ Մծրին մեծահռչակ քաղաքին, էր հրեշտակ ի մէջ նոցա. մաքրէր զնոսա յաղտոյ մեղաց և յաղանդոց հերձուածողաց, և հեթանոսական կռամոլութեանց. լուսաւորէր հրաշալի վարդապետութեամբ և սքանչելի վարուց օրինակաւ, և կատարելագործեր վերածելով զնոսա յուղիղ պողոտայն երկնից արքայութեանն. ուսուցանելով և վարուք, պարգեւէր նոցա կրկին թեք առ ի վերասլանալ յօթեանս բարձրութեան երկնից՝ տեսական և գործնական առաքինութեամբ. և զի՝ վասն այսորիկ ընտրեաց Աստուած զսա, վասն այսորիկ ասաց «ի լուսաւորել զմանկունս սուրբ եկեղեցւոյ, »:

Լուսաւորել չորեքկին նկատի. լուսաւորել յայլմէ, և լուսաւորել զայլս. ոչ լուսաւորել զայլս, լուսաւորել յայլմէ. ոչ լուսաւորել զայլս, և ոչ լուսաւորել յայլմէ: Առաջինն գովելագոյն. երկրորդն ըստ իմիք գովելի. երրորդն՝ ամենագովելի. իսկ չորրորդն ամենեւին խոտելի: Բստ առաջնոյն յատուկ է հրեշտակաց, և ուսուցիչ վարդապետաց. ըստ երկրորդին՝ ոմանց. ըստ երրորդին՝ միայն Աստուծոյ. իսկ չորրորդ՝ սատանայի, և նորին կամարարացն:

Բստ գովելագոյն կերպին ասացաւ «լուսաւորել, » զի ըստ օրինակի հրեշտակաց զարթնոյր լուսով իմաստութեան առ ի յԱստուծոյ, և զարթուցանէր զմանկունս Սիօնի լուսով գիտութեան. պատրաստէր զկամս իւր առ այն, և զնոյն առնէր կա-

մացն այլոց, սլանայր բարձրանայր յըստօրայնոցս ի տեսութիւն տնտեսութեան ամենապարգեւողին երախտեաց, և զնոյն յուշ ածէր մանկանցն ուխտի, և ժողովրդական խմբից՝ փոփոխէր զտեսակս մտաց մերոց, ի մեծէն առ մեծամեծս վերառեալ, և զնոյնս առնել յորդորէր զամենեւին, զինքեան պարգեւեալն ի Հոգւոյն սրբոյ բանից՝ աստուածապետական շնորհաց, առնոյն շարժէր զմացականս ի վերայ այնց պարգեւեալ բանից, ճառագայթելով զյոյս իմացման իւրոյ յատենի վարդապետութեան. ըստ այսմ կերպի իմա ինձ զմաքրելն և զկատարելագործելն, վասն որոյ երգեաց ասելով «իլուսաւորել զմանկունս, »: Անձինք եկեղեցականաց առ հասարակ ի լեզու գրոց կոչին ուխտին մանկունք, ըստ այնմ ի Ժամագիրք, «վասն վարդապետաց՝ քահանայից՝ սարկաւազաց՝ դպրաց և ամենայն ուխտի մանկանց եկեղեցւոյ, »: Բստ այսմ կոչին և առաջի թագաւորին կացեալ՝ յսպասաւորութիւն, որպէս երեք մանկունքն յապարանս թագաւորին՝ Նաբուգոդոնոսորայ, զի ըստ Սուրբ Երեմիայ Արի. մեկն. Գան. զԼ. Գ. յորժամ անկան ի հնոցն՝ էին յիսուն և եօթն ամաց, զի էին վերակացուք բոլոր Բաբելոնի. և այս ասէ չէ գործ մանկանց: Եւ պատմագիրն յաղագս եօթն մանկանց ննջողաց Լափեսոսի գրէ ծանօթ. վարուց եօթն ննջման մանկանց, Կ: Իսկ մանկունք կոչին եօթն ննջողքն՝ ոչ այնչափ վասն տղայական հասակին, զի ոմանք ի նոսա պատանիք էին, և ոմանք երիտասարդք, որչափ վասն զի էին պալատական պաշտօնեայք կամ զինուորեալք ի սպաս արքունական, վասն որոյ և Փոտ կոչէ միանկա-

մայն մանկունս և պատրիկս. որպէս և յաւետարանին՝ ծառայ հարիւրապետին մանուկ կոչի Յունական ոճով : Եւ ի զիրս թագաւորութեանց ասի, « յարիցին մանկաբն և խաղայցեն », և ի Պատարագամատուցին զօրք առհասարակ թագաւորաց քրիստոնէից կոչին զինուորեալ մանկունք : Եւսկ սուրբ եկեղեցի գոյով տուն և ապարան երկնից թագաւորին Աստուծոյ՝ որ հանապազ աներևութաբար բազմեալ կայ ի սրբութեան սեղանին, առաջիկայք կոչին մանկունք ուխտի նոցա նուիրեալք, զի որոշեսցին յերկրաւոր թագաւորացն պաշտօնեայ մանկանց : Բայց աստանօր ոչ եկեղեցական մանկանց և եթ խօսի, այլ զամենայն քրիստոնէից՝ որք են, և կոչին մանկունք. ըստ այնմ, « խնդայ յոյժ դուստրը լուսոյ մայր սուրբ կաթողիկէ մանկամբ քո սիօն », : Միանգամայն և զօրք ասին ընդ դէմ աներևոյթ թշնամոյն մարտուցեալք, ընդ դէմ աշխարհի և մարմնոյ. որպէս Պօլոս գրէ « զէն զինուորութեան մերոյ ոչ է մարմնաւոր, այլ զօրաւոր յԱստուծոյ՝ առ ի քակելոյ զամուրքս », . ուր ասէ մեկնին, իշխանք, թագաւորք, բանակք զիւաց՝ աղանդք ազգի ազգիք, բռնութիւնք ախտից, ընդդիմամարտ սովորութիւնք, և որպէս թէ պաշտօն աւետարանին՝ զօր վարեմքս, պատերազմ է սաստիկ առ աներևոյթ թշնամիս ի մարդկանէ և ի դիւաց, նիզակակից մեզ, մանաւանդ և զօրավար առ ի յաղթութիւն ոչ ոք ունելով, բայց միայն զԱստուծո. ուստի և ասացաւ « զինուորեալ եկեղեցի », . և զինուորեալ մանկունք սրբոյ եկեղեցւոյ զժողովս հաւատացելոց անուանեաց և զերջանիկ Հայր մեր դորո-

վագութ լուսաւորող մանկանց եկեղեցւոյ, և զի մանկունք ասելով մի՛ մարմնական թագաւորացն իմասցուք, որոշելով ինուցանէ, ևս և ի հեթանոսացն՝ յարէ ևս սէ « սուրբ եկեղեցւոյ », : Ճշմարիտ եկեղեցւոյ է յառկութիւն, լինել սուրբ, միմիայն, կաթողիկէ, առաքելական. որպէս երգէ սուրբ Եկեղեցի յամենայն յաւուր յասերն, « վասն Միայնոյ՝ Սուրբ՝ Աթողիկէ և Առաքելական Եկեղեցւոյ », . և ի Հանդանակին ասի, « Հաւատամք ի մի միայն Բնդհանրական և Առաքելական Եկեղեցի », . և թէ « նզովէ կաթողիկէ և առաքելական սուրբ եկեղեցի », . քանզի ասէ սուրբ՝ այս ինքն անմասն յամենայն պրղծութենէ հերձուածողական և հեթանոսական սերմանացանութեան, և զի ուսուցանէ պատուիրէ և պահէ որ ինչ է սուրբ, և կառավարի ի Հոգւոյն սրբոյ, և զայս առ յանկատար վսխճան և սուրբ, ըստ այնմ թուի և սաստել առաքելոյս զպոռնկեալ Աղնթացին յասերն, « մատնեցի զմարմին նորա սատանայի՝ զի հոգին ապրեցի յաւուր Տեառն մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի », . այս ինքն Հոգին սուրբ որ կառավարէ զեկեղեցին, մի՛ լքանիցի, ըստ այնմ « մի տրամեցուցանէք զհոգին, այլ նովին կացցէ և մնասցէ մինչ ի դատաստան », : Ասան որոյ ասէ և առաքեալն Պետրոս, 1. Պետրոս. Բ. 9. « դուք ազգ էք ընտիր քահանայութիւն, թագաւորութիւն, ազգ սուրբ, ժողովուրդ սեփհական », : Միմիայն զի եկեղեցին՝ եթէ միութեամբ, եթէ բանիւ վարդապետութեան, և կառավարութեամբ, ընդ միով գերագոյն հովուաւ կայանայ որ է Վրիստոս, ըստ այնմ « Ես եմ Հովիւ քաջ », . և թէ « այլ ևս ոչ-

խաբք են իմ՝ որք ոչ են յայսմ գաւթէ, և զնոսա պարտ է ինձ ածել այսր. և եղցին մի հօտ՝ և մի հովիւ, . և ըստ Պօղոսի՝ «մի մարմին և մի հոգի, և որպէս կոչեցայք ի մի յոյս կոչման ձերոյ. մի Տէր՝ մի հաւատ, մի մկրտութիւն, . ուր ասէ և մեկնչն՝ «ամենեցուն մեր մի դաւանութիւն է հաւատոյ, . և Նոյն կանօն և վարդապետութիւն ի հաւատալ և ի գործել ըստ կոչման մերոյ, առաջնոց աստուածապաշտից և այժմուցս նոյն դաւանութիւն յայտնի կամ լռելեայն. եթէ այլ և այլ ճշմարտութիւնք առաջի դէին առ ի հաւատալ՝ բայց ամենեցուն մի է սկիզբն, և մի առարկայ. ոչ զայլ ինչ դաւանի Ափեսացիի քրիստոնեայն և զայլ Արնթացիին, ոչ այլ դաւանութիւն է առաջնորդին կամ իշխանին, և այլ ժողովրդականին կամ ռամկին՝ Արրորդ՝ «կաթուղիկէ, . զի նախ առհասարակ հաւատացեալք անուանին քրիստոնեայ, որպէս ասէ Պաղիանոս. «քրիստոնեայ է իմ անուն, և ընդհանրական է մանկունա, այսու անուանիմ, և վասն այսր յայտնի լինիմ, . ըստ ամին ասէ և սուրբն Աիւրեղ, ակնարկելով զանդին. վասն զի ընդ ամենայն աշխարհ սփռեցաւ՝ ի ծագաց երկրի մինչև ի ծագս նորուն: Արրորդ՝ ըստ ժամանակին, զի ի սկզբանէ աշխարհի այս ինքն յԱբել մինչև ի յետին ընտրեալն էր և է նոյն հաւատ տարածեալ, թէպէտ յառաջինս լռելեայն: Չորրորդ՝ «Առաքելական, . զի զոր ինչ բան հաւատոյ տարածեցին ի լսելիս հաւատացելոց, զայնս պահողքն հաւատարմութեամբ՝ ասին առաքելական. երկրորդ՝ հովիւքն իջեալք անընդհատ յաջորդութեամբ յառաքելոց անտի՝ ասին

Առաքելական: Ապա սուրբ ասելով՝ զերիս զայսոսիկ ևս ծանոյց լռելեայն. որպէս թէ ասէր «ոչ միայն զմարմնական թաղաւորութեանց մանկանց, ընդ մարմնականս միայն մարտուցելոց, այլ և ոչ զհերետիկոսացն, զի նոքա որք չունին հաղորդակցութիւն ընդ զինուորեալ եկեղեցիս հաւատովք և դաւանութեամբք, չունին և մասն հաղորդութեան ի նորին շնորհաց, որովք և ընդ յաղթականացն պարակցութիւն, և են արտաքոյ յերկրորդ տապանէն երկրորդին՝ Աոյի. այլ զուղղափառութեամբ փայլեալ մանկանցն ասեմ, և զորդւոց մօրն լուսոյ մի միայն՝ սուրբ՝ կաթուղիկէ և առաքելական Ակեղեցոյ, որոց վասն յատկապէս ընտրեաց Մատուած զսուրբն և զսքանչելի հայրապետն առ ի լուսաւորել զնոսա բանիւք և վարուք վարդապետութեան. վասն որոյ ասաց՝ սուրբ եկեղեցոյ, . բառս Ակեղեցի յԱբրա-յականէն առ մեզ թարգմանեալ, ժողովարան մանկանց նշանակէ. իսկ Սինեկոկայն ըստ քննութեան Օղոստինոսի՝ ժողովարան մանկանց և անբանից. վասն այսորիկ ի նորումս՝ տեղւոյ աղօթից՝ Ակեղեցի անուն տամք, և ոչ Սինեկոկայ՝ ըստ հնոյն. և ըստ Արսինի Ալայեցոյ, Ընդհանրական, յերես 258 «քանզի ասէ եկեղեցին յԱբրայեցւոցն ի մեզ ժողովուրդ թարգմանի. ըստ ամին անուան կոչի և ժողովարանն, զի է շինեալ ստուգապէս տուն Մատուծոյ յաղաղս պատարագելոյ Արդւոյն Մատուծոյ ի նմա. և ըստ այսմ յերկուս բաժանի, նիւթական, և տեսական. նիւթականն շինեալն ի քարանց և ի հոգոյ, որ և համանունաբաւ ասի եկեղեցի. իսկ տեսականն ժողովք:

հաւատացելոց ի Վրիստոս, և աստ եթէ զտեսական, և եթէ զնիւթական եկեղեցւոյ ասէ, յոր արգանդէ ի սուրբ աւագանէն վերստին ծնանին սուրբ մկրտութեամբ, յորդեգրութիւն շօրն երկնաւորի. վասն որոյ որդիք Սօր լուսոյ անուանին և են. և նորին օրինադրութեանն հլու և պաշտպանիչք, ըստ որոյ և Պօղոս ասէ, «որ է միութիւն և հաստատութիւն ճշմարտութեան», այս ինքն հաստատ պահող զճշմարտութիւնն ի ձեռն մանկանց իւրոց. ըստ այսմ կարօտին օգնականութեան սրբոց, և նոքա յօժարին առ այս. վասն այսորիկ ասաց «ի լուսաւորել զմանկունս սուրբ եկեղեցւոյ», վասն այսորիկ ընտրեաց Մատուած զսուրբն զի լուսաւորեսցէ զմանկունս եկեղեցւոյ բազմապատիկ իմաստից բանիւք մինչ էրն ի մարմնի, զորս ընկալաւ յառաջադրութենէ սուրբ եկեղեցւոյ՝ և յԱստուծոյ, կալ նոցա յանբիծ հաւատս և յարդար վարս Մատուած պաշտութեամբ. և յետ հրաժարելոյն յաստեացս՝ անհետադարձ բաբխօսութեամբ իւրով օգնական հասանելով ի թիկունս նոցա, որով կարողացին զդիմի հարկանել յաւուր չարեաց առ ի պաշտպանել զճնորդս և զանուցիչս իւրեանց զսուրբ եկեղեցիս ի զրանց դժոխոց՝ այս ինքն ի բռնութենէ անհաւատից, յառարկութեանց հրեսիովտաց, և նոցին պետաց, յարձակմանէ զիւաց, և ի ծոց նորին զուամարելովք զուամարեսցի ի վերին յաղթական եկեղեցւոյ, որ ի կամարս լուսեղէնս. և զայս՝ մինչդեռ էր ի մարմնի, յայտ առնէր զգալապէս. ուստի կցէ ընդ նախակարգեալ բանս՝ իբրեւ քաղցրախօս լուսնակ, յասելն:

(Ծորնանիւն):

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀՆՈՒԹԻՆՔ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ.

(Ծորնանիւն):

ՄԷՆԱԿԱՆ ՎԻՆԱԿԻ.

Տխուր անցից յիշատակները ապագայից սրտից մէջ զարթեցնող հնութեան նշխար է այս մենաստան կիսաւեր. Տաճարի շէնքն քառանկիւնի. ներքին լայնութիւնն և երկայնութիւնն ութն քայլ. ամբողջ որմունքը, սիւնքն և կաթուղիկէն աղիւսակերտ. կաթուղիկէ տաճարին, որ հաստատուած է եղել երկու արեւմտեան սեանց և երկու արեւելեան կիսասեանց վերայ՝ կործանուած է. թողլով միայն շրջապատ որմունքն՝ մէջ եկեղեցւոյն զարդարուած է ազգի ազգի քարաքանդակ և աղիւսակապ խորշերով կամ պատուհաններով. ունի երեք սեղան, մինն մեծ, որոց վեմքարինքն կից յորմն արեւելեան, ունի հինգ դուռն, երեքն արեւմտեան, միջինն աւագ դուռն բարձր և լայն. եկեղեցւոյ մէջ տեղը կանգնած կայ կոփածոյ միապաղաղ քարէ սիւնաձև արձան. նոյն պիսի սիւն մի ևս արեւմտեան դրան հանդէպ արտաքոյ: Տաճարի մէջ կան երկու գերեզմանք, արեւմտեան մեծ դրան կից. գերեզմանաքարերի վրայ թէև ամենևին զիր չի նշմարուի, բայց ես հաւանած եմ կարծել թէ սոցա մինն Վարդուղէմէոս Ապիսկոպոսին պիտի լինի, միւսն ուրիշ մէկին, որք ի նշան յարգանաց և երախտագիտութեան այս տեղ ամփոփուած կլինին. հարաւային կողմէն տաճարին կցուած է եղել թաղակապ և աղիւսակերտ փառա-